

Για την αναγκαιότητα του θαύματος αυτού ο Joseph Holzner γράφει: «Ασφαλώς, ποτέ δεν θα είχε κατακτήσει ο Χριστιανισμός τον αρχαίο πολιτισμένο κόσμο, αν δεν είχε αποδείξει την υπεροχή του απέναντι στη μαγεία και στις μυστηριακές θρησκείες. Αυτός ο κόσμος είχε ύποστη μεγάλη επίδραση από την μαγεία. Γι' αυτό, η νέα θρησκεία έπρεπε να θαδίσει έναν δρόμο διαφορετικό από τον σημερινό, για να φθάσει στις καρδιές των ανθρώπων. Στον τότε κόσμο, νόμιζαν ως θεϊκό και αληθινό μόνον ό,τι μπορούσε να επικυρωθεί από θαύματα που θα το συνώδευαν. Γι' αυτόν τον λόγο, τα θαύματα είναι αδιάσπαστα συνυφασμένα με τις διηγήσεις της Καινής Διαθήκης»⁹⁰. Για δε τη σημασία της μεταστροφής του άνθυπάτου, ο οποίος, μόλις είδε το θαυμαστό αυτό γεγονός, «έπίστευσεν, εκπλησσόμενος επί τη διδασχί του Κυρίου», ο Holzner σημειώνει: «Η μεταστροφή του άνθυπάτου ήταν η πρώτη θριαμβευτική νίκη του Χριστιανισμού στις ανώτερες τάξεις της ρωμαϊκής κοινωνίας»⁹¹.

Όταν περάτωσαν κατ' αυτόν τον τρόπο το έργο τους στην Κύπρο, οι Απόστολοι δεν παρέτειναν για όποιονδήποτε λόγο τη διαμονή τους εδώ, δεν χρονοτρίβησαν, δηλαδή, εδώ καθόλου. «Όρα δε αυτούς ούκ έγχρονίζοντας αυτόθι, σημειώνει ο χρυσορρήμονας Ιωάννης, άτε του άνθυπάτου λοιπόν πιστεύσαντος, ούδέ μαλακιοθέντας (=άποχαυνωθέντας) τη κολακεία και τη τιμή, άλλ' εϋθέως του έργου έχομένους, και εις την αντιπέραν χώραν όρμώντας»⁹². Και οι μόν Παύλος και Βαρνάβας πήγαν στην Πέργη της Παμφυλίας, ο δε Μάρκος άποχωρήσας, για άγνωστο λόγο, έπέστρεψε στα Ίεροσόλυμα.

(Συνεχίζεται)

90) Joseph Holzner, Παύλος, μετάφρασις Άρχιμανδρίτου Ίερω-
νύμου Κοτσώνη, Άθήναι 1953, σελ. 103.

91) Ο.π.π.

92) Ιωάννου Χρυσοστόμου, "Ο.π.π., 'Ομιλία ΚΗ' Migne, P.G.
60, 210.

Η ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ 879 - 880 ΕΙΝΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ;

Του Άρχιμανδρίτου
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ, Δρος Θεολ.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αφιέρωσε το έτος 1991 στη μνήμη του ι. Φωτίου για τα 1100 χρόνια από την κοίμησή του (†891). Οι έκδηλώσεις προς τιμή του μεγάλου αυτού πατρός της Όρθοδόξου Έκκλησίας καθίστανται αίτια έπανασυνειδητοποίησης των ποικίλων προβλημάτων, τα όποια παρεμβάλλονται στη ζωή των Έκκλησιών Ανατολής και Δύσεως και έμποδίζουν την μεταξύ τους εκκλησιαστική και μυστηριακή κοινωνία. Πράγματι, τα προβλήματα, τα όποια γεννήθηκαν κατά την περίοδο της πατριαρχίας του ι. Φωτίου, και η πρόσκαιρη διατάραξη της ενότητας της Έκκλησίας είναι παράλληλα προς τα ζητήματα που δημιουργήθηκαν μετά το οχίσμα των Έκκλησιών (1054). Ο τρόπος αντιμετώπισής τους από τον ι. Φώτιο μπορεί ίσως να αποτελέσει παράδειγμα για τις Έκκλησίες, προς αναζήτηση της μυστηριακής τους κοινωνίας. Στο άρθρο αυτό θα μας άσασχολήσει ιδιαίτερα η Σύνοδος της Κωνσταντινουπόλεως του 879—880 και το έξειδικευμένο έρώτημα, αν η Σύνοδος αυτή έχει πράγματι τον χαρακτήρα Οικουμενικής Συνόδου και επομένως ένδεικνυται η συναριθμησή της μετά των άλλων Οικουμενικών Συνόδων της Όρθοδόξου Έκκλησίας.

1. Σκοπός συγκλήσεως της Συνόδου.

Η Σύνοδος συνεκλήθη στο ναό της Άγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως το Νοέμβριο του 879, δύο έτη δηλαδή μετά την επάνοδο του ι. Φωτίου στον πατριαρχικό θρόνο (877—886), και έληξε με την έβδομη συνεδρία της το Μάρτιο του 880. Τα ζητήματα, για τα όποια έπρεπε να ληφθούν αποφάσεις, ήταν ποικίλα και σοβαρά¹⁾.

Η Έκκλησία της Ανατολής έξηλθε από την υπερεκατονταετή ταλαιπωρία της Εικονομαχίας (726—843), όμως δεν ανέλαβε πλήρως από τις πληγές που προκλήθηκαν κατά τις εικονομαχικές έριδες. Συνέπεια της δύσκολης καταστάσεως και της πνευματικής κρίσεως της Ανατολικής Έκκλησίας είναι η σύγκρουση μεταξύ άφ' ενός μόν των όπαδών των λεγομένων «φιλελευθέρων» τάσεων, στους όποιους κατατάσσεται

1) Περισσότερα για τις έργασίες της Συνόδου, αλλά και για το εκκλησιαστικό και πολιτικό κλίμα της ιστορικής αυτής περιόδου βλ.: Fr. DVORNIK, Le Schisme de Photius, Histoire et légende, Paris 1950, pp. 230-283. Βλασίου Ίω. ΦΕΙΛΑ, Έκκλησιαστική Ίστορία, II, Άπό της Εικονομαχίας μέχρι της Άλώσεως (726—1453), Άθήναι 1983, σελ. 58—68, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

και ο ι. Φώτιος, αφ' ετέρου δε των οπαδων των μοναστικων «συντηρητικων» τάσεων, στους οποίους κατατάσσεται και ο Πατριάρχης Άγιος Ίγνατίος²⁾. Πράγματι, η σύγκρουση των Ίγνατιανων και των Φωτιανων δεν περιοριζόταν μόνο στο ποιος εκ των δύο παρατάξεων θα έλεγχει την Έκκλησία με την ανάδειξη δικου του Πατριάρχη και κατά συνέπεια θα επηρεάζει την πολιτική του Αυτοκράτορα, αλλά οι μεν συντηρητικοί εφαρμόζαν την ακρίβεια της εκκλησιαστικής παραδόσεως έναντι όσων επέστρεφαν από την Εικονομαχία προς την Όρθοδοξία και, κατά συνέπεια, εικονομάχους κληρικούς που μετανουούσαν δεν τους δέχονταν πλέον ως κληρικούς. Οι φιλελεύθεροι, αντίθετα, εφαρμόζαν την οικονομία και οι μετανουούντες κληρικοί διατηρούσαν το αξίωμα και τη θέση τους στην Έκκλησία. Οι συντηρητικοί επίσης έβλεπαν με δυσπιστία και καχυποψία την προσπάθεια της πνευματικής αναγεννήσεως που ανέλαβαν οι φιλελεύθεροι σε συνεργασία με το Παλάτι. Οι τάσεις αυτές εμφανίσθηκαν επίσης αργότερα με νέα μορφή κατά την περίοδο των παλαμικών ερίδων το 14ο αιώνα με κύριους εκπροσώπους τον Άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά και τον Καλαβρό μοναχό Βαρλαάμ. Η σύγκρουση αυτή επέφερε το διχασμό της Έκκλησίας Κπόλεως και την αλληπάλληλη απομάκρυνση του ενός Πατριάρχη για την άνοδο του άλλου³⁾. Ο εκκλησιαστικός διχασμός καθιστούσε δυνατή την παρέμβαση της Πολιτείας για να δώσει λύση στο εκκλησιαστικό πρόβλημα ανάλογη προς τα πολιτικά της συμφέροντα.

Τον 9ο αιώνα, με πρωτοβουλία του ι. Φωτίου άρχισε ο εκχριστιανισμός των σλαβικών λαών. Οι ιεραπόστολοι της Έκκλησίας της Κπόλεως που δρούσαν στις σλαβικές χώρες ήσαν κατά κανόνα μαθητές του Μ. Φωτίου (Κύριλλος και Μεθόδιος κ.ά.) κατά την περίοδο της διδασκαλίας του στη Σχολή Μαγναύρας. Κυρίως όμως η ιεραποστολή και ο εκχριστιανισμός της Βουλγαρίας άξυνε τις σχέσεις των πρωτοθρόνων Έκκλησιών Ρώμης και Κπόλεως, γιατί ο Ρώμης ήγειρε δικαιοδοσιακές αξιώσεις επί του Ά. Ίλλυρικού και της Ν. Ίταλίας, περιοχές τις οποίες ο εικονομάχος Αυτοκράτορας Λέων Γ' ο Ίσαυρος απέσπασε από τον παπικό θρόνο και προσάρτησε στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Κπόλεως (732/3). Η παρέμβαση του Ρώμης υπέρ του ενός ή του άλλου Πατριάρχη δεν όφειλόταν βεβαίως σε κριτήρια κανονικής ή αντικανονικής αναρρήσεως στον πατριαρχικό θρόνο Κπόλεως, αλλά στην έξυπνη ρέτιση των δικών του δικαιοδοσιακών συμφερόντων. Η προβολή κανονικών κριτηρίων — π.χ. η άθρόον προαγωγή και χειροτονία του ι. Φωτίου ή η ανύψωσή του σε θρόνο που δεν θεωρείτο ότι είχε κανονικώς κενωθεί — απέβλεπε απλώς στη συγκάλυψη των πραγματικών επιδιώ-

2) Κατά το Fr. DVORNIK (Le Schisme de Photius, p. 35) η σύγκρουση αυτή πρέπει να έρμηνευθεί ως συνέχεια των αντιμαχομένων πολιτικών παρατάξεων των Βενέτων (Μπλε) και των Προσίνων: "Ce qui est certain c'est que l' evolution religieuse de Byzance et de tout l' Orient est inséparable du jeu des rivalités entre les principaux partis de Cirque des Bleus et des Verts".

3) Και ο Άγιος Ίγνατίος είχε δύο περιόδους πατριαρχίας (847—857 και 867—877), όπως και ο Άγιος Φώτιος (857—867 και 877—886), ο οποίος μάλιστα άπομακρόνηθε δύο φορές από τον πατριαρχικό θρόνο.

ξεων των Παπών Ρώμης. Έπιπρόσθετα, η βαθεία έσωτερική κρίση και ο διχασμός της Έκκλησίας Κπόλεως έδωσαν την ευκαιρία επεμβάσεως των Παπών Ρώμης στα πράγματα της Άνατολικής Έκκλησίας, προβάλλοντας με τον τρόπο αυτό και τις παπικές αξιώσεις περι του πρωτείου του θρόνου Ρώμης έναντι της ανά την οικουμένη Έκκλησίας. Πράγματι, ήταν οι Ίγνατιανοί έφθασαν στη Ρώμη και ζήτησαν από τον Πάπα Νικόλαο Α' να επέμβει υπέρ του Ίγνατίου, έρμηνεύθηκε από τον παπικό θρόνο ως κανονική πράξη, η οποία κατοχύρωνε την έννοια του εκκλητίου. Υπό το πνεύμα αυτό ενεργούσαν οι παπικοί αντιπρόσωποι κατά τις διάφορες άποστολές προς την Έκκλησία της Κπόλεως και ήθελαν να παρουσιάζουν τις άποφάσεις των Παπών Ρώμης ως τελεσίδικες πράξεις μη έπιδεχόμενες άμφισβήτηση.

Ο δικαιοδοσιακός ανταγωνισμός των Έκκλησιών Ρώμης και Κπόλεως στη Βουλγαρία είχε και άλλες συνέπειες. Ο ήγεμόνας των Βουλγάρων Βόρις (Μιχαήλ), ο οποίος βαπτίσθηκε πιθανότατα από τον Πατριάρχη Φώτιο στην Κπολη και έλαβε το όνομα του αναδόχου του Αυτοκράτορα Μιχαήλ του Γ', έπιδίωκε την εκκλησιαστική ανεξαρτησία της χώρας του. Έπειδή όμως η επιδίωξή του αυτή δεν έπιτεύχθηκε, γιατί η αίτησή του προς τον Πατριάρχη Φώτιο παρέμεινε άνικανοποίητη, κατέφυγε στον παπικό θρόνο και στους Φράγκους. Οι Λατίνοι και οι Φράγκοι ιεραπόστολοι έπωφελήθηκαν της ευκαιρίας και θέλησαν, για να δυναθούν να υπαγάγουν όριστικά υπό τη δικαιοδοσία του παπικού θρόνου τη Βουλγαρία, να εισαγάγουν τα ήθη και τα έθιμα της Δυτικής Έκκλησίας, προβάλλοντάς τα ως ουσιαστική διαφοροποίηση από την Άνατολική Έκκλησία. Έτσι εισήχθηκαν λειτουργικά έθιμα (χρήση άζύμων άρτων στη Θ. Ευχαριστία, εκ νέου χρίσμα των πιστών, οι όποιοι έλαβαν το χρίσμα από απλό ιερέα και όχι από επίσκοπο) και έθιμα του χριστιανικού βίου της Δύσεως (τρόπος εφαρμογής της νηστείας της Μ. Τεσσαρακοστής, άγαμία του κλήρου). Η ουσιαστικότερη όμως διαφοροποίηση που εισήχθηκε από τους δυτικούς ιεραποστόλους άφορούσε την πίστη, δηλαδή η εισαγωγή στο Σύμβολο Πίστεως Νικαίας — Κωνσταντινουπόλεως της προσθήκης του Filioque, της και εκ του Υιού εκπορεύσεως του Άγίου Πνεύματος. Αυτή η τελευταία προσθήκη άποτελεί το αντικείμενο αναφοράς του δογματικού όρου της Συνόδου του 879—880.

Τελευταίο και ουσιαστικό πρόβλημα υπό εξέταση υπό της Συνόδου ήταν το της συναριθμήσεως της Οικουμενικής Συνόδου της Νικαίας (787) μετά των υπολοίπων έξη Οικουμενικών Συνόδων⁴⁾. Η «συναριθμηση» της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου είναι καθαρώς έργο του ι. Φωτίου και απέβλεπε στην άρση της παρατηρουμένης άνομοιομορφίας αντιμετώπισεως της Συνόδου αυτής υπό των κατά τόπους Έκκλησιών, οι όποιες συμφωνούσαν ως προς τη θεολογία της Συνόδου, έδειχναν όμως άπροθυμία ή διατηρούσαν επιφυλάξεις ως προς τη συναριθμηση

4) Βλ. Βλασίου Ίω. ΦΕΙΔΑ, Άποδοχή και Συναριθμησης της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου εις την Άνατολήν και εις την Άσίαν, εις: Etudes Théologiques 9, L'Académie dans la théologie et l'art, Les Editions du Centre Orthodoxe, Chambésy 1990, σελ. 67—83.

της μετὰ τῶν ὑπολοίπων Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ὁ ἱ. Φώτιος γράφει πρὸς τοὺς Πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς στὴν ἐπιστολή του, μετὰ τὴν ὁποία ἀναγγέλλει τὴ σύγκληση τῆς Συνόδου τοῦ 879—880: «ἵνα καὶ τὴν ἁγίαν καὶ οἰκουμενικὴν ἐβδόμην Σύνοδον ταῖς ἁγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς ἔξ. Συνόδοις συντάττειν καὶ συναριθμεῖν παντὶ τῷ ὑφ' ἡμῶν τῆς Ἐκκλησίας παραδοθεῖν πληρώματι»⁵⁾.

2. Κανονικὲς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου.

Τὸ ἔργο τῆς Συνόδου ἐπικεντρώνεται ἀφ' ἑνὸς μὲν στὶς κανονικὰς ρυθμίσεις διὰ τῶν τριῶν κανόνων τῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ στὸν ὄρο πίστεως. Οἱ κανονικὲς ρυθμίσεις ἀποβλέπουν τόσο στὴν ὁμαλοποίηση τῶν σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κπόλεως (1ος κανόνας), ὅσο καὶ στὴν παύση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἀντιπάλων παρατάξεων στὴν Ἐκκλησίᾳ τῆς Κπόλεως (κανόνες 2ος καὶ 3ος). Ὁ πρῶτος κανόνας τῆς Συνόδου, ὁ ὁποῖος ἐπιλύει τὸ πρόβλημα τῆς ἀμοιβαίας ἀποδοχῆς τῶν κανονικῶν πράξεων — καθαιρέσεων — ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κπόλεως εἶναι ὁ ἀκόλουθος: «Ὡρισεν ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος, ὥστε, εἴ τινας τῶν ἐξ Ἰταλίας κληρικῶν, ἢ λαϊκῶν, ἢ ἐπισκόπων, ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἢ Εὐρώπῃ, ἢ Λιβύῃ διατρίβοντες, ὑπὸ δεσμόν, ἢ καθαίρεσιν, ἢ ἀναθεματισμόν, παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου πάπα Ἰωάννου ἐγένοντο, ἵνα ὡς οἱ τοιοῦτοι καὶ παρὰ Φωτίου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ αὐτῷ τῆς ἐπιτιμίας ὄρω, τουτέστιν, ἢ καθηρημένοι, ἢ ἀναθεματισμένοι, ἢ ἀφωρισμένοι. Οὓς μὲντοι Φώτιος, ὁ ἁγιώτατος ἡμῶν πατριάρχης, κληρικούς, ἢ λαϊκούς, ἢ τοῦ ἀρχιερατικοῦ τάγματος, καὶ ἱερατικοῦ, ἐν οἰαδήποτε παροικίᾳ, ὑπὸ ἀφορισμόν, ἢ καθαίρεσιν, ἢ ἀναθεματισμόν ποιήσει, ἵνα ἔχη αὐτοὺς καὶ ὁ ἁγιώτατος πάπας Ἰωάννης, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν ἁγία τοῦ Θεοῦ Ρωμαίων Ἐκκλησία, ἐν τῷ αὐτῷ τῆς ἐπιτιμίας κρίματι, μηδὲν τῶν προσόντων πρεσβείων τῷ ἁγιωτάτῳ θρόνῳ τῆς Ρωμαίων Ἐκκλησίας, μηδὲ τῷ ταύτης προέδρῳ τὸ σύνολον καινοτομουμένων, μηδὲ νῦν, μήτε εἰς τὸ μετέπειτα»⁶⁾. Ὁ πρῶτος αὐτὸς κανόνας τῆς συνόδου ἐξελέφθη ὡς ἐπιβολὴ τῶν θέσεων τῶν δυτικῶν αντιπροσώπων⁷⁾, ὅμως τὸ κανονικὸ πρόβλημα, τὸ ὅποιο ἐπιλύεται, ἀπασχόλησε ἤδη τὸν ἱ. Φώτιο κατὰ τὴν περίοδο τῆς πρώτης του πατριαρχίας (857—867) στὴ λεγόμενη «Ἀπολογητικὴ» Ἐπιστολή του (περὶ τὸ 861), ὅπου ὑποδεικνύεται στὸ Ρώμης Νικόλαο Α', ὅπως «τοὺς ἄνευ ουστατικῶν παραγενομένους γραμμάτων μετ' ἐπιμελείας ἐκεῖσε πάλιν ἐπαναστρέφουσα (ἢ ὑμετέρα... κεφαλὴ), ὅθεν κακῶς καὶ ἀτάκτως ἐξέφυγον»⁸⁾.

Πράγματι, ἰγνατιανοὶ κληρικοί, καθηρημένοι ἴσως, κατέφευγαν στὴ Ρώμη καὶ διέβαλλαν τὸν Πατριάρχη Φώτιο, ὁ δὲ παπικὸς θρόνος δεχό-

5) Ἰωάννου Ν. ΒΑΛΕΤΤΑ, Φωτίου τοῦ σοφωτάτου καὶ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἐπιστολαί, Λονδίνον 1864, σελ. 180.

6) Γ. ΡΑΛΛΗ καὶ Μ. ΠΟΤΑΝ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Τόμος Β', Ἀθήναι 1852, σελ. 705.

7) Βλ. Fr. DVORNIK, Le Schisme de Photius, pp. 282—283.

8) Ἰω. ΒΑΛΕΤΤΑ, σελ. 165.

ταν αὐτοὺς ὡς κανονικοὺς κληρικούς, διότι, σύμφωνα πρὸς τὴν ἀποψή του περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐκκλήτου, ἡ τελεσίδικη ἀπόφαση τῆς καθαιρέσεως ἢ μὴ ἐπεφυλάσσοτο στὸν Ἐπίσκοπο Ρώμης. Ἡ ὑπὸ τῆς Συνόδου κανονικὴ ρύθμιση τοῦ πρώτου κανόνα ὑποχρέωνε τὸ θρόνον τῆς Ρώμης νὰ ἀποδέχεται ὡς τελεσίδικες καὶ ἀμετάκλητες τὶς κανονικὰς ἀποφάσεις τοῦ θρόνου τῆς Κπόλεως, π.χ. τὶς καθαιρέσεις, δηλαδὴ νὰ μὴ θεωρεῖται ἀναγκαῖα ἢ ὑπὸ τοῦ Ρώμης ἐπανεξέταση τῆς ὑποθέσεως. Πράγματι, ἡ Σύνοδος δὲν ἀποδέχεται τὴν ἔννοια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐκκλήτου, σύμφωνα πρὸς τὴν παπικὴ διεκδίκηση, ἀλλὰ ἀντίθετα τοποθετεῖ ἐπὶ ἴσοις ὅροις τὸν Ρώμης καὶ τὸν Κπόλεως, ἐπεὶ οἱ δύο αὐτοὶ θρόνοι ἀπολαύουν τῶν ἰδίων πρεσβείων τιμῆς (28ος κανόνας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου). «Ὅταν οἱ παπικοὶ ἀντιπρόσωποι, κατὰ τὶς ἐργασίες τῆς πρώτης συνεδρίας τῆς Συνόδου, προέβαλαν τὸ ἐπιχειρήμα, ὅτι ὁ Φώτιος ἐπανῆλθε στὸν πατριαρχικὸ θρόνον ἄνευ τῆς γνώμης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ὑπεραμύνθηκε τῆς κανονικῆς τάξεως καὶ παραδόσεως τῶν Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς νὰ ἀναδεικνύουν τοὺς Πατριάρχες τους χωρὶς ἐξωτερικὰς ἐπεμβάσεις. Ἡ συζήτηση αὐτὴ ἀποδεικνύει τὴν κανονικὴ συνείδηση καὶ παράδοση τῆς «Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ κανονικὸ κριτήριον ρυθμίσεως τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν⁹⁾. Αὐτὴ τὴ συνείδηση, νομίζουμε, ὅτι ἐκφράζει ἡ τελευταία πρόταση τοῦ 1ου κανόνα τῆς Συνόδου: «Μηδὲν τῶν προσόντων πρεσβείων τῷ ἁγιωτάτῳ θρόνῳ τῆς Ρωμαίων Ἐκκλησίας, μηδὲ τῷ ταύτης προέδρῳ, τὸ σύνολον καινοτομουμένων, μηδὲ νῦν, μήτε εἰς τὸ μετέπειτα». Οὕτω, τὰ πρεσβεῖα τιμῆς τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης ἐρμηνεύονται συνοδικῶς καὶ ὑποτάσσονται στὸ κανονικὸ καὶ ὑπέρτατο αὐτὸ ἐκκλησιαστικὸ ὄργανο. Διὰ τῆς κανονικῆς, λοιπόν, ἀποφάσεως τῆς Συνόδου (1ος κανόνας), ἀφ' ἑνὸς μὲν ρυθμίζονται οἱ σχέσεις μεταξὺ Ρώμης καὶ Κπόλεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπιτυγχάνεται ἡ λύση τοῦ διχάζοντος τὴν Ἐκκλησία Κπόλεως προβλήματος, καθ' ὅσον οἱ ἀντιτιθέμενοι πρὸς τὸν Πατριάρχη Φώτιο δὲν δύνανται πλέον νὰ εὐρίσκουν καταφύγιον στὴ Ρώμη.

Τὸ ἴδιο ἐπιτυγχάνεται ἐπίσης καὶ διὰ τοῦ 2ου καὶ τοῦ 3ου κανόνα, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν ρύθμιση τῶν ἐσωτερικῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κπόλεως. Ὁ δεύτερος κανόνας ἔχει ὡς ἀκόλουθος: «Εἰ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐνιοὶ τῶν ἀρχιερέων εἰς τὸ τῶν μοναχῶν κατιόντες σχῆμα, ἐπὶ τῷ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐβιάζοντο διαμένειν ὕψει, καὶ τοῦτο πράττοντες, παρεωρῶντο· ἀλλ' οὖν ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ αὕτη σύνοδος, καὶ τοῦτο ρυθμίζουσα τὸ παρόραμα, καὶ πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θεσμοὺς τὴν ἀτακτον ταύτην ἐπανάγουσα πράξιν, ὥρισεν ἵνα, εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ εἴ τις ἄλλος τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος, πρὸς τὸν μοναδικὸν θελήσει κατελθεῖν βίον, καὶ τὸν τῆς μετανοίας τόπον ἀναπληρῶσαι, μηκέτι τοῦτον τῆς ἀρχιερατικῆς ἀντιποιεῖσθαι ἀξίας. Αἱ γὰρ τῶν μοναχῶν συνθήκαι ὑποταγῆς λόγον ἐπέχουσι καὶ μαθητείας, ἀλλ' οὐκ ἐκ διασκαλίας, ἢ προεδρίας· οὐδὲ ποιμαίνειν ἄλλους, ἀλλὰ ποιμαίνεσθαι ἐπαγγέλ-

9) Βλ. Βλασίου Ἰα. ΦΕΙΔΑ, Προϊστορικές Διαμορφώσεις τοῦ Θεσμοῦ τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν, Ἀθήναι 1969. Τοῦ ἰδίου, Ἱστορικοκανονικὰ Προβλήματα περὶ τὴν Λειτουργίαν τοῦ Θεσμοῦ τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν, Ἀθήναι 1970.

λονται. Διό, καθ' ἃ προεῖρηται, θεοσιζομεν, μηκέτι τινά τῶν ἐν ἀρχιερατικῷ καταλόγῳ καὶ ποιμένων ἐξεταζομένων, εἰς τὴν τῶν ποιμαυμένων καὶ μετανοούντων χώραν ἑαυτὸν καταβιβάσειν. Εἰ δὲ τις τοῦτο τολμήσειε πράξει, μετὰ τὴν ἐκφώνησιν καὶ διάγνωσιν τῆς νῦν ἐκπεφωνημένης ψήφου, αὐτὸς ἑαυτὸν τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀποστερήσας βαθμοῦ, οὐκέτι πρὸς τὸ πρότερον, ὅπερ δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἠθέτησεν, ἀξίωμα ἐπαναστρέψει»⁽¹⁰⁾. Περὶ τῶν μοναχῶν συνέταξε κανονικὰς ρυθμίσεις καὶ ἡ Πρωτοδευτέρα Σύνοδος (861), συνελθοῦσα κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς πατριαρχίας τοῦ ἱ. Φωτίου. Φαίνεται, ὅτι, λόγῳ τοῦ σημαντικοῦ ρόλου ποὺ διεδραμάτισαν οἱ μοναχοὶ στὸ θρίαμβο τῶν εἰκόνων καὶ τῆς ἐκ τούτου μεγάλης ἐπιρροῆς ποὺ ἀσκοῦσαν στὴ βυζαντινὴ κοινωνία, παρετηροῦντο ὀρισμένες ἀτασθαλίαι καὶ ὑπερβολές, τὶς ὁποῖες θέλουσιν νὰ θεραπεύσων οἱ κανονικὰς αὐτὰς συνοδικὰς ρυθμίσεις. Ὁ τρίτος κανὼνας ἔχει ἄμεση ἀναφορὰ στὸ ζήτημα τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων, Ἰγνατιανῶν καὶ Φωτιανῶν, κυρίως δὲ στοὺς διωκομένους κληρικούς, οἱ ὁποῖοι ἐτόγχανον κακομεταχειρίσεως: «Εἴ τις τῶν λαϊκῶν αὐθεντήσας, καὶ καταφρονήσας μὲν τῶν θείων καὶ βασιλικῶν προσταγμάτων, καταγελάσας δὲ καὶ τῶν φρικτῶν τῆς Ἐκκλησίας θεομῶν τε καὶ νόμων, τολμήσειεν ἐπίσκοπόν τινα τύψαι, ἢ φυλακίσαι, ἢ χωρὶς αἰτίας, ἢ καὶ συμπλασάμενος αἰτίαν, ὁ τοιοῦτος ἀνάθεμα ἔστω»⁽¹¹⁾. Γιὰ τὸν ἱ. Φῶτιο, ἡ συνοδικὴ λύση προβλημάτων αὐτῆς τῆς φύσεως εἶναι ζωτικῆς σημασίας, διότι ἡ Σύνοδος τελεῖ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν καὶ ἐμπνευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, συνιστᾷ δὲ τὸ μόνον ἀρμόδιο ὄργανο γιὰ τὴν λήψιν ἀποφάσεων ποὺ ἀφοροῦν τῇ ζωῇ καὶ τὴν πίστι τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ δικαιοδοσιακὸ πρόβλημα συζητήθηκε διεξοδικά, δὲν ἔτυχε ὅμως νέας κανονικῆς ρυθμίσεως. Κατὰ τὶς συζητήσεις οἱ παπικοὶ λεγάτοι ἤγειραν τὸ θέμα καὶ ἀξίωσαν ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Φῶτιο, ὅπως ὁ θρόνος Κιόλεως παραιτηθεῖ τῆς δικαιοδοσίας του στὴ Βουλγαρία καὶ Ν. Ἰταλία. Ὁ ἱ. Φῶτιος, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἦταν καὶ φορέας τῆς πολιτικῆς βουλήσεως τοῦ Αὐτοκράτορα, γνώριζε δὲ ἄριστα τὶς πολιτικὰς προεκτάσεις τοῦ ζητήματος, ἀπάντησε μὲ πολλὴ διπλωματικότητα: «Εἰ δὲ μὴ ταῖς βασιλικαῖς ἐστενοχωρεῖτο ἀνάγκαις, μηδὲ τις ἄλλη με κανονικὴ ἀνεκαίτιζε δίκη, εἶχον δὲ καὶ τὸ ὑποτελοῦν ἱερατικὸν συμπνέον ἐπὶ τούτῳ, οὐκ οὔστινας λέγεις ὑπὸ τὸν Ρώμης θρόνον τελέσαι ποτὲ ἀλλὰ καὶ οἱ μηδέποτε ὑπ' ἐκείνον γεγονῆσαι καὶ τούτους ἔτοιμος ἂν κατέστην... αἰτουμένῳ σοι παρασεῖν»⁽¹²⁾. Ἡ ἀπάντησις αὐτῆ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου φανερώνει τὴν ἀρνητικὴν τοποθέτησιν τοῦ Παλατιοῦ ἐναντι τῶν δικαιοδοσιακῶν ἀξιώσεων τοῦ θρόνου Ρώμης. Πράγματι, ὑπογραμμίζεται ὅτι τὸ ζήτημα ἔχει ποικίλες προεκτάσεις πολιτικοῦ χαρακτήρα, οἱ ὁποῖες δὲν ἐντάσσονται στὴν ἀρμοδιότητα τῆς Συνόδου, ἀλλὰ ἀνήκουν στὴν ἀρμοδιότητα τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Αὐτοκράτορα. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἀποψη τὸ ζήτημα παρουσιάζει καὶ κανο-

10) Γ. ΡΑΛΛΗ καὶ Μ. ΠΟΤΑΝ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Τόμος Β', σελ. 707—708.

11) Ὅπου ἀνωτέρω, σελ. 710.

12) Mansi, XVII, 424.

νικὰ ἢ παραδοσιακὰ προβλήματα, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἱεραρχία καὶ ὁ κληρὸς τῶν διεκδικουμένων ἐπαρχιῶν ἦσαν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου Κιόλεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ περιοχὲς αὐτὲς εἶχαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ λειτουργικὰ ἔθιμα τῆς Ἀ. Ἐκκλησίας καὶ ἡ ὑπαγωγή τους στὸ θρόνον τῆς Ρώμης σήμαινε διατάραξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Ἡ Σύνοδος τελικὰ ἀποδέχθηκε ὅτι δὲν ἀνήκει στὴν ἀρμοδιότητά της ὁ καταμερισμὸς δικαιοδοσιακῶν περιοχῶν, διότι, «οὐκ ἐπὶ τῷ διαστῆλλειν ἐνορίας ἢ ἀγία σύνοδος αὐτῆ συνηθροίσθη· ταῦτα καιρὸς ἕτερος δοκιμάσει»⁽¹³⁾.

3. Ἡ συναριθμηση τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τὸ Σύμβολο Νικαίας — Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ ζήτημα τῆς συναριθμήσεως τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Νικαίας (787), τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ σοβαρὸ θεολογικὸ καὶ ἐκκλησιολογικὸ πρόβλημα, δὲν ἀντιμετώπισε ἰδιαίτερες δυσκολίας. Ὁ ἱ. Φῶτιος εἰσήγαγε τὸ θέμα τῆς συναριθμήσεως καὶ ὑπογράμμισε: «Εἰ δοκεῖ καὶ ὑμῖν ἅπασιν, κραταιωθῆτω καὶ κυρωθῆτω μὴ μόνον αὐτῆς ὡς παρὰ πᾶσι τὰ δόγματα καὶ θεοπίσματα, ἀλλὰ καὶ τὸ συναριθμεῖσθαι αὐτὴν ταῖς ἀγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς ἐξ συνόδοις, ἐβδόμῃ μετ' ἐκείνας καὶ γενομένην καὶ λεγομένην καὶ τὰ ἴσα ταύταις ἀποφέρουσαν πρεοβεῖα»⁽¹⁴⁾. Τὴν πρότασιν τοῦ Πατριάρχου Φωτίου ἀκολούθησε δήλωσις τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καρδινάλιου - πρεσβυτέρου Πέτρου, ὅτι «καὶ ἡ ἀγία τῶν Ρωμαίων Ἐκκλησία τὰ τε δόγματα αὐτῆς καὶ θεοπίσματα ἠσπάζετο καὶ ἀπεδέχετο, οὕτως καὶ τανῦν ἐβδόμῃ καταριθμεῖν ἐδικαίωσε»⁽¹⁵⁾. Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς προσέβησαν σὲ ἀνάλογες δηλώσεις, οἱ ὁποῖες ἀπεδείκνυσαν τὴν ἀπόλυτην ὁμοφωνίαν τῶν πατέρων τῆς Συνόδου καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τους ὅσον ἀφορᾷ τόσο τὴν οἰκουμενικότητα τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας (788), ὅσο καὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ παράδοσιν περὶ τῶν ἱερῶν εἰκόνων τῶν κατὰ τὸν τρόπον Ἐκκλησιῶν. Κατόπιν αὐτοῦ ἡ Σύνοδος προσέβη στὴ διακήρυξιν, ὅτι «πρέπον ἐστὶ μετὰ πάσης τῆς γενομένης ἀποδοχῆς καὶ ἐνώσεως τῆς τῶν Ρωμαίων Ἐκκλησίας, διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ ἀγιωτάτου ἡμῶν πατριάρχου Φωτίου, καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ταύτῃ συμφωνῆσαι ἡμῖν, ὡς ἂν μηδὲ ἐν τούτῳ εἴη ἡμῖν διαφωνία»⁽¹⁶⁾.

Κατὰ τὴν κρατήσασα παράδοσιν, μία Σύνοδος λαμβάνει τὸν χαρακτήρα τῆς Οἰκουμενικῆς, ὅχι μόνον ἀπὸ τὴν καθολικὴν ἐκπροσώπησιν τῶν κατὰ τὸν τρόπον Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ὅσον ἐπιληφθεῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν κανονικῶν ρυθμίσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ σοβαρῶν ζητημάτων πίστεως. Βε-

13) Mansi, XVII, 420.

14) Mansi, XVII, 493.

15) Mansi, XVII, 493.

16) Mansi, XIII, 493—496. Βλ. Βλασίου Ἰω. ΦΕΙΔΑ, Ἀποδοχὴ καὶ Συναριθμησης τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν, εἰς: *Études Théologiques* 9, L'Acône dans la théologie et l'art, Les Éditions du Centre Orthodoxe, Chambésy 1990, σελ. 67—83.

βαίως, ἐκτὸς τοῦ οὐσιαστικοῦ αὐτοῦ λόγου, ἡ συνοδικὴ συνείδηση τῶν πατέρων τῆς Συνόδου Κπόλεως (879—880) ἦταν ἀρκούντως εὐαισθητοποιημένη ἕνεκα τοῦ δημιουργηθέντος ὀξέως προβλήματος τῆς παρεμβολῆς στὸ Σύμβολο Πίστεως Νικαίας — Κπόλεως τῆς προσθήκης τοῦ Filioque ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ τῶν Φράγκων ἱεραποστόλων στὴ Βουλγαρία. Ὁ ἱ. Φώτιος εἶχε καταγγεῖλει ἤδη τὸ νεωτερισμὸ αὐτὸ στὴν Ἐγκύκλιο Ἐπιστολὴ του (883) πρὸς τοὺς Πατριαρχικοὺς θρόνους τῆς Ἀνατολῆς⁽¹⁷⁾ καὶ στὴν Ἐπιστολὴ του (883) πρὸς τὸ Μητροπολίτη Ἀκυληφίας⁽¹⁸⁾. Βασικὰ ὅμως ὁ ἱ. Φώτιος ἀνήρεσε τὴ διδασκαλίαν τῆς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως (Filioque) τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὸ ἔργο «Περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Μυσταγωγίας»⁽¹⁹⁾, τὸ ὁποῖο ἐγράφη κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἐξορίας τοῦ Μ. Φωτίου (867—877). Ἡ ἀπόφασις τῆς Συνόδου νὰ ἐντάξει στὸ δογματικὸν τῆς ὅρου τὸ Σύμβολο Πίστεως Νικαίας—Κπόλεως, χωρὶς τὴν προσθήκην τοῦ Filioque καὶ μὲ τὴ διευκρίνηση, «οὐδὲν ἀφαιροῦντες, οὐδὲν προστιθέντες, οὐδὲν ἀμείβοντες, οὐδὲν κιβδηλεύοντες»⁽²⁰⁾, δὲν εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ ζήτημα ποῦ δημιουργήθηκε στὴ Βουλγαρία λόγῳ τῆς προσθήκης τοῦ Filioque ὑπὸ τῶν δυτικῶν ἱεραποστόλων⁽²¹⁾. Ὁ δογματικὸς ὅρος τῆς Συνόδου εἶναι ὁ ἀκόλουθος: «Τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν σεπτὴν καὶ θεῖαν διδασκαλίαν τοῖς τῆς διανοίας κόλποις, ἀδιστακτῶ γνώμῃ, καὶ πίστεως τεθεμελιωμένοι καθαρότητι, καὶ τῶν αὐτοῦ ἁγίων μαθητῶν καὶ ἀποστόλων τὰς ἱεράς διατάξεις καὶ τοὺς κανονικοὺς τύπους ἀπλανεστάτη κρίσει συνεξοισοῦντες τε καὶ συνδιασώζοντες, ναὶ δὴ καὶ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν ἐπτὰ συνόδων, ὡς τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς ἁγίου Πνεύματος ταῖς ἐπιπνοίαις ἰθυνομένων τε, καὶ ἐνεργοιμένων, τὸ κήρυγμα καὶ τοὺς κανονικοὺς θεσμοὺς ἀπαρτρώτους τε καὶ ἀκατηλεύτους, εἰλικρινεστάτη τε καὶ ἀκλονήτῳ δόξῃ τιμῶντες, καὶ συνδιαφυλάττοντες, ἀποβαλλόμεθα μὲν οὐς ἐξεκκλησίασαν· στέργομεν δὲ καὶ ἀποδοχῆς ἀξίους ἔχομεν οὐς οἷα δὴ ὁμοδόξους ἢ καὶ τῆς εὐσεβείας καθηγητὰς τιμῶν καὶ σέβας ὄσιον ὀφειλομένους ἀπέφηναν, αὐτῶν περὶ τούτων φρονοῦντες καὶ κηρύττοντες, τὸν ἄνωθεν ἐκ πατέρων καὶ μέχρις ἡμῶν κατεληλυθότα τῆς ἀκραφνεστάτης τῶν χριστιανῶν πίστεως ὅρον, καὶ διανοίᾳ καὶ γλώσσει στέργομεν τε, καὶ πᾶσι διαπρυσίῳ τῇ φωνῇ περιαιγγέλλομεν· οὐδὲν ἀφαιροῦντες, οὐδὲν προστιθέντες, οὐδὲν ἀμείβοντες, οὐδὲν κιβδηλεύοντες. Ἡ

17) Βλ. Ἰω. ΒΑΛΕΤΤΑ, σελ. 165—181.

18) Βλ. Ἰω. ΒΑΛΕΤΤΑ, σελ. 181—200.

19) Migne, P.G. 102, 280—392. Βλ. Michael AZKOU, Saint Photios and the Filioque, εἰς: On the Mystagogy of the Holy Spirit, Ἐκδ. James GRAVES, U.S.A. 1983, STUDIO PUBLISHERS. Vasilios KARAYIANNIS, archim., Essence et Energie, Ontologie de la distinction et connaissance de Dieu selon saint Maxime le Confesseur (Thèse de Doctorat), Fribourg 1991, pp. 84—86.

20) Mansi, XVII, 516.

21) Ὁ Fr. DVORNIK (Le Schisme de Photius, p. 277) γράφει: "Nullement on n'y condamne la doctrine du Filioque, mais seulement l'addition de cette formule au Symbole. On sait que l'Eglise romaine de cette époque récitait le Symbole sans l'addition". Κατὰ τὸ συλλογισμὸν τοῦ Fr. Dvornik, αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ παπικοὶ ἀντιπρόσωποι ἐπέγραψαν χωρὶς δυσκολία τὸν ὅρον τῆς Συνόδου.

μὲν γὰρ ἀφαίρεισι, καὶ ἡ πρόθεσις, μηδεμιᾶς ὑπὸ τῶν τοῦ πονηροῦ τεκνασμάτων ἀνακονοιουμένης αἰρέσεως κατὰ γνώσιν εἰσάγει τῶν ἀκαταγνώστων, καὶ ὕβριν τῶν πατέρων ἀναπολόγητον. Τὸ δὲ κιβδηλοῦσιν ἀμοίβειν ρήμασι ὄρους πατέρων πολὺ τοῦ προτέρου χαλεπότερον, διὸ τὸν ἐξ ἀρχῆς τῆς πίστεως ὅρον πόθῳ θεῖῳ καὶ διανοίας εὐθύτητι ἢ ἁγία καὶ οἰκουμενικῇ αὐτῇ σύνοδος ἐνστερνιζομένη τε καὶ θειάζουσα, καὶ τὸ τῆς σωτηρίας στερέωμα ἐν αὐτῷ θεμελιουσα τε καὶ ἀνεγείρουσα, οὕτω φρονεῖν καὶ κηρύσσειν πᾶσιν ἐμβοᾶ: Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα... Οὕτω φρονοῦμεν, ἐν ταύτῃ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως ἐβαπτίσθημεν, δι' αὐτῆς πᾶσαν αἴρεσιν θραυομένην τε καὶ καταλυομένην ὁ τῆς ἀληθείας λόγος ἀπέδειξε· τοὺς οὕτω φρονούντας ἀδελφοὺς καὶ πατέρας καὶ συγκλήρους τῆς ἀνω πολιτογραφίας ἐπιγραφόμεθα. Εἰ δέ τις ἐτέραν ἔκθεσιν παρὰ τοῦτο δὴ τὸ ἱερὸν σύμβολον τὸ ἄνωθεν ἐκ τῶν μακαρίων καὶ ἱερῶν πατέρων ἡμῶν μέχρις ἡμῶν διαφοιτήσαν τολμήσειεν ἀναγράψασθαι, καὶ ὅρον πίστεως ὀνομάσαι, συλῆσαι τὸ ἀξίωμα τῆς τῶν θεοπεσιῶν ἐκείνων ἀνδρῶν ὁμολογίας, καὶ ταῖς ἰδίαις εὐρεσιλογίαις τοῦτο περιάψαι, κοινόν τε μάθημα τοῦτο προσθεῖναι πιστοῖς, ἢ καὶ τοῖς ἐξ αἰρέσεως τινὸς ἐποστρέφουσι, καὶ ρήμασι νόθοις ἢ προσθήκαις ἢ ἀφαιρέσεσι τὴν ἀρχαιότητα τοῦ ἱεροῦ τούτου καὶ σεβασμοῦ ὄρου κατακιβδηλεύσαι ἀποθρασυνθεῖν κατὰ τὴν ἤδη καὶ πρὸ ἡμῶν ἐκφωνηθεῖσαν ψῆφον ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων, εἰ μὲν τῶν ἱερωμένων εἴη τις, παντελεῖ καθαρῶσει τοῦτον καθυποβάλλομεν· εἰ δὲ τῶν λαϊκῶν, τῷ ἀναθέματι παρατέμπομεν»⁽²²⁾.

Ἡ Σύνοδος, λοιπόν, τῆς Κπόλεως συγκεντρώνει ὅλα τὰ κανονικὰ στοιχεῖα, ἀναγκαῖα γιὰ τὴ συγκλήσιν, τὸ ἔργο καὶ τὴς ἀποφάσεις μιᾶς Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἄλλωστε, συνεκλήθη ὡς Οἰκουμενικῇ Σύνοδος, στὴν ὁποία ἐκπροσωπήθησαν καὶ οἱ πέντε προεστυγενοὶ πατριαρχικοὶ θρόνοι, ἤτοι οἱ θρόνοι Ρώμης, Κπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων⁽²³⁾. Ἡ Σύνοδος συνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορα

22) Mansi, XVII, 516—517.

23) Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Κύπρου πιθανῶς δὲν ἐκπροσωπήθηκε στὴ Σύνοδο αὐτῆς λόγω τῶν δυσκόλων ἱστορικῶν συνθηκῶν, τίς ὁποῖες διερχόταν ἡ νῆσος τὴν περίοδον αὐτῆ. Ἦδη τὸ 806 ἡ Κύπρος ὑπέστη τελειωτικὴ ἐρήμωσις ἀπὸ τὸν Ἀραβὰ Χαλίφην Ἀρσὺν-αλ-Ρασήδ, οἱ δὲ κάτοικοι ἢ σφαγιασθήσαν ἢ μεταφέρθησαν αἰχμαλωτοὶ στὴ Βαγδάτη. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων περιλαμβανόταν καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντίας, ὁ ὁποῖος ἀφέθηκε ἐλεύθερος κατόπιν καταβολῆς λύτρων. Καθ' ὅλο τὸν 9ο αἰῶνα ἡ Κύπρος ὑπέστη ἀλλεπάλληλες ἐρημωτικὰς ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων. Ὁ Αὐτοκράτορας Βασίλειος Α' ὁ Μακεδόνος (867—886) κατόρθωσε νὰ ἐκδιώξει τοὺς Ἀράβους, ἀλλὰ ἡ βυζαντινὴ ἐπικυριαρχία διήρκεσε μόνο 7 ἔτη, στὴ συνέχεια δὲ καὶ πάλιν οἱ Ἀράβες ἀνακατέλαβαν τὴ νῆσον (Βλ. Βλασίον Ἰω. ΦΕΙΔΑ, Ἡ Ἱστορία τῆς Κύπρου, Ἡ βυζαντινὴ περίοδος, εἰς: Ἐγκυκλοπαίδεια: Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάννικα, 36, Ἀθήνα 1985, σελ. 410—412. Τοῦ ἴδιου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, εἰς: Ἐγκυκλοπαίδεια: Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάννικα, 37, Ἀθήνα 1985, σελ. 34—37). Ἡ ἐκρηκτικὴ αὐτῆ περίοδος συμπίπτει μὲ τὴν περίοδον συγκλήσεως τῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξηγεῖται δὲ ἔτσι καὶ τὸ γεγονός τῆς πιθανῆς μὴ συμμετοχῆς τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας στὴς ἐργασίαις τῆς Συνόδου. Στὸν κατάλογο τῶν 383 ἐπισκόπων ποὺ συμμετέσχον τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα τοῦ ἐπισκόπου Λέοντος Νεαπόλεως (Βλ. Mansi, XVII, 373D) καὶ τοῦ ἐπισκόπου Κλήρου Νικηφόρου (Βλ. Mansi, XVII, 377B). Ἡ ἐπισκοπὴ Νεαπόλεως τῆς Κύπρου μαρτυρεῖται ὡς ὑφισταμένη ἤδη κατὰ τὸν 7ο αἰῶνα καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων,

Βασιλείου Α' του Μακεδόνας (867—886). Οί δυτικοί συγγραφείς εξέφρασαν την έκπληξή τους για το γεγονός, ότι ο Αυτοκράτορας δεν προήδρευσε των εργασιών της Συνόδου, ως συνέβαινε κατά τη γνώμη τους στις προηγούμενες Οικουμενικές Συνόδους. Ο Fr. Dvornik, όμως, έδωσε την όριστική απάντηση στο έρώτημα γιατί προήδρευσε ο Πατριάρχης Φώτιος και όχι ο Αυτοκράτορας. Κατά τον έρευνητή, ο Αυτοκράτορας θρισκόταν σε περίοδο πένθους λόγω του θανάτου του πρωτότου υιού του Κωνσταντίνου⁽²⁴⁾. Βεβαίως, το ζήτημα της προεδρίας των Οικουμενικών Συνόδων και της θέσεως του Αυτοκράτορα ή των βασιλικών αντιπροσώπων σε αυτές είναι πολύ συνθετώτερο από τη σχηματική αυτή κρίση, ότι η προεδρία των Οικουμενικών Συνόδων άσκήθηκε από τον Αυτοκράτορα ή τους αντιπροσώπους του. Η πρωτοκαθεδρία του Αυτοκράτορα δεν μπορεί να έρμηνευθεί και ως προεδρία της Συνόδου. Ο Βασίλειος Α' έφάρμοσε, λοιπόν, το προηγούμενο παράδειγμα της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου στην οποία προήδρευσε ο Πατριάρχης Ταράσιος. Άλλωστε, ο Πατριάρχης Φώτιος, όπως διαφάνηκε κατά τη διάρκεια των εργασιών της Συνόδου και από τον χειρισμό των διαφόρων ζητημάτων, ήταν σε θέση να καλύπτει τα πολιτικά πράγματα και να υποστηρίζει την αυτοκρατορική πολιτική. Ο Πατριάρχης Φώτιος, όπως και ο προκάτοχός του Πατριάρχης Ταράσιος, πριν άνυψωθεί στον πατριαρχικό θρόνο κατείχε την πολιτική θέση του πρωτοσηκρήτη, δηλαδή του αρχιγραμματέα του Αυτοκράτορα, ύπουργημα το οποίο του παρείχε τη δυνατότητα γνώσεως των πολιτικών πραγμάτων. Ο δογματικός, όμως, Όρος της Συνόδου άναγνώσθηκε, συζητήθηκε και υπεγράφη κατά την έκτη συνεδρία, ή οποία δεν έλαβε χώρα στο ναό της Αγίας Σοφίας, αλλά στο Παλάτι και υπό την προεδρία του Αυτοκράτορα. Πρώτος μάλιστα υπέγραψε μετά των υιών του τον Όρο και τα πρακτικά της Συνόδου. Η εκπροσώπηση όλων των Έκκλησιών, ο μεγάλος αριθμός μελών (383 επίσκοποι), ή λειτουργία της Συνόδου σύμφωνα με την παραδεδομένη κανονική λειτουργία των Οικουμενικών Συνόδων, οί κανονικές ρυθμίσεις, ο Όρος πίστεως και ή σαφής συνείδηση της αυθεντίας Οικουμενικής Συνόδου με την άπόφαση συναριθμήσεως της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου με τις προγενέστερες Οικουμενικές Συνόδους, που ήταν δικαίωμα μόνο των Οικουμενικών Συνόδων, είναι τα στοιχεία, τα οποία της παρέχουν τον χαρακτήρα Οικουμενικής Συνόδου.

4. Άποδοχή της Συνόδου και οικουμενική προοπτική.

Ο Fr. Dvornik παραθέτει κατάλογο 54 χειρογράφων, τα οποία αναφέρονται στη Σύνοδο του 879—880. Η άποψη του έρευνητή είναι ότι ή Άνατολική Έκκλησία από του 13ου μέχρι του 17ου αιώνα δια-

δ δέ επίσκοπος Νεαπόλεως Λεόντιος (†620) έγραψε λόγους υπέρ των άγιων εικόνων (βλ. Migne, P.G. 93, 1579—1609). Δεν καθορίζεται, όμως, αν ο Λέων Νεαπόλεως, ή όποιος συμμετέσχε στη Σύνοδο, ήταν επίσκοπος της Κυπριακής Έκκλησίας. Έξ άλλου, επισκοπή Κλήρου δεν μαρτυρείται από τις πηγές (βλ. John HACKETT, 'Ιστορία της Όρθοδόξου Έκκλησίας της Κύπρου, Μετάφρασις Χαριλάου Ι. Παπαϊωάννου, Τόμος Β', Πειραιεύς 1927, σελ. 9 κ.έξ.).

24) Fr. DVORNIK, Le Schisme de Photius, pp. 268—269.

τηρούσε την παράδοση των έπτά μόνο Οικουμενικών Συνόδων⁽²⁵⁾. Στο Παράρτημα ΙΙΙ του έργου του δημοσιεύει «Άτβελλον των όρων πίστεως των έπτά Οικουμενικών Συνόδων» του Πατριάρχη Κπόλεως Εύθυμίου Α' (907—917) από τον κώδικα του Βρετανικού Μουσείου Arundel, 528. Έπειδή ο κώδικας χρονολογείται μόλις το 15ο αιώνα και αναφέρει τον Πατριάρχη Εύθύμιο ως μόλις πρό δλίγου άποθανόντα, ο V. Grumel άποδίδει το κείμενο στον Πατριάρχη Κπόλεως Εύθύμιο Β' (1410—1416)⁽²⁶⁾. Όμως, είναι δυνατό ο κωδικογράφος του 15ου αιώνα να άντέγραψε έπακριβώς ή έν μέρει παλαιότερο κώδικα, ή όποιος να περιλάμβανε πράγματι κείμενο του Εύθυμιου του Α'. Το ένδιαφέρον αυτό κείμενο αναφέρεται στο ιστορικό της συγκλήσεως της Συνόδου του 879—880 και στον Όρο πίστεως της Συνόδου, του όποιου χρησιμοποιοεί άυτόλεξει άποσπάσματα. Η άρχή του κειμένου έχει ως άκολουθως: «Συνόδου ένωτικής⁽²⁷⁾. Η άγία και οικουμενική αυτή σύνοδος γέγονεν...»⁽²⁸⁾. Καθίσταται άντιληπτό ότι ή Σύνοδος αυτή θεωρήθηκε ως Οικουμενική. Πράγματι, οί κανόνες της έντάχθηκαν στις συλλογές των κανόνων της Όρθοδόξου Έκκλησίας μετά τους κανόνες της Πρωτοδευτέρας στη συνέχεια των κανόνων των έπτά Οικουμενικών Συνόδων. Η Όρθόδοξη Έκκλησία άποδέχθηκε τις άποφάσεις της Συνόδου αυτής και άπέρριψε τη Σύνοδο που συνήλθε στην Κπολη επί Ίγνατίου το 869. Άλλωστε, και ο Πάπας Ίωάννης ο Η' στο Κομμονιτόριό του (16 Αυγούστου 879) γράφει χαρακτηριστικά για τις Συνόδους Κπόλεως (869) και Ρώμης (869)⁽²⁹⁾: «Έπιθυμούμε όπως δηλωθή ένώπιον όλων των συνόδων, ότι οί σύνοδοι που συνήλθαν είτε στη Ρώμη είτε στην Κπολη έναντίον του προαναφερθέντος πατριάρχη Φωτίου, κατά τους χρόνους του άγιωτάτου πάπα Άνδριανού (Β'), είναι από τούδε άκυρες και χωρίς άξία και δεν συναριθμούνται με τις ύπόλοιπες άγιες συνόδους⁽³⁰⁾. Είναι περίεργο πως μετά τη σταθερή αυτή δήλωση του Πάπα Ίωάννη Η', ή Δυτική Έκκλησία ύπανεχώρησε και άναγνώρισε ως Η' Οικουμενική Σύνοδο τη Σύνοδο της Κπόλεως του 869⁽³¹⁾.

25) βλ. Fr. DVORNIK, Le Schisme de Photius, p. 610.

26) βλ. V. GRUMEL, Εύθύμιος Α', εις: Όρθοδοξική και Έθική Έγκυκλοπαίδεια, 5, στ. 1035—1037 και Εύθύμιος Β', όπ. άν., στ. 1041.

27) Ο Νεϊλος Ρόδου άρχίζει ως έξης την περιγραφή της Συνόδου: «Η άγία και οικουμενική αυτή όγδόη σύνοδος...» (Mansi, XVII, 572. Γ. ΡΑΛΛΗ και Μ. ΠΟΤΑΗ, Τόμος Α', σελ. 392). Ο ίδιος συγγραφέας όνομάζει επίσης έναν Οικουμενική Σύνοδο τη Σύνοδο του 1351, ή οποία άσχολήθηκε με το πρόβλημα των παλαμικών έρίδων (βλ. Γ. ΡΑΛΛΗ και Μ. ΠΟΤΑΗ, Τόμος Α', σελ. 83—85).

28) Fr. DVORNIK, Le Schisme de Photius, p. 610.

29) Για τις άποφάσεις της Συνόδου της Ρώμης του 869 βλ. Daniel STIERNON, Constantinople, IV, εις: Histoire des Conciles Oecuméniques, 5, Publiée sous la direction de Gervais DUMEIGE, Editions de l'Orante, Paris 1967, pp. 83—85.

30) Mansi, XVII, 362: "Volumus praeterea ut coram universa synodo promulgatur, quod synodus habita adversus praedictum patriarcham Photium tempore Hadriani sanctissimi papae tum Romae tum Constantinopoli, expunc habeatur nella et irrita, et non annumeretur cum alia sancta synodo".

31) βλ. Daniel STIERNON, Constantinople, IV, εις: Histoire des Conciles Oecuméniques, 5, Publiée sous la direction de Gervais DUMEIGE, Editions de l'Orante, Paris 1967.

Τὸ μόνο ἐλπιδοφόρο σημεῖο εἶναι, ὅτι ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, μετὰ τις ἱστορικὲς ἐρευνες ἐγκριτῶν δυτικῶν θεολόγων, ὅπως τοῦ Fr. Dvornik, ἄρχισε νὰ μεταβάλλει τὴν ἀρνητικὴν τῆς τοποθέτησιν ἐναντι τοῦ ἱ. Φωτίου καὶ τῆς Συνόδου τοῦ 879—880. Ὁ ἱ. Φώτιος δὲν θεωρεῖται πλέον ὡς πολέμιος τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης, οὔτε καὶ ὡς αἴτιος τοῦ τελικοῦ σχίσματος Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ συνείδησις τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀποδέχθηκε τὴ Σύνοδο τοῦ 879—880 ὡς Οἰκουμενική. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων κανονικῶν στοιχείων συγκλήσεως καὶ λειτουργίας μιᾶς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ συνείδησις εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητο στοιχεῖο ὥστε νὰ συναριθμεῖται μετὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἡ συναρίθμησις ὅμως τῆς Συνόδου μετὰ τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς πράξις πολεμικῆς κατὰ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Σύνοδος συνεκλήθη γὰρ νὰ ἀναζητηθεῖ καὶ ἐπιτευχθεῖ ἡ διασαλευθεῖσα ἐνότητις τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὁ ἱ. Φώτιος ἦταν ἡ πλέον σημαντικὴ προσωπικότης στὸν ἐκκλησιαστικὸν χῶρον³²⁾, ἀξιοποίησε δὲ ὅλα τὰ μέσα ποῦ εἶχε στὴ διάθεσίν του, κυρίως δὲ τὸ συνοδικὸ σύστημα, γὰρ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐνότητις τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κριτηρίων τῆς ὀρθοδοξίας τῆς πίστεως καὶ τῶν ἐκκλησιολογικῶν ἀρχῶν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτό, ἡ Σύνοδος δύναται νὰ προβληθεῖ ὑπόδειγμα καὶ τύπος προσεγγίσεως τῶν διηρημένων Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς μετὰ τὸν τοῦ ἐκκλησιαστικῆς κοινῆς.

Οἱ λόγοι, οἱ ὁποῖοι καθιστοῦν σημαντικὴ τὴ Σύνοδο, συνοψίζονται στὰ ἀκόλουθα σημεῖα:

- α'. Ἡ Ἀνατολικὴ καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ὁμολόγησαν τὴν πίστιν τοὺς ἐπὶ τῆς πνευματολογίας, ὅπως αὐτὴ διατυπώθηκε ἀπὸ τις προηγούμενες ἑπτὰ Οἰκουμενικὲς Συνόδους.
- β'. Ἡ ἐνότητις τῆς Ἐκκλησίας ἀναζητήθηκε κυρίως καὶ πρωτίστως στὴν ἐνότητις τῆς πίστεως καὶ στὴ διατήρησιν ὅχι μόνο τοῦ περιεχομένου, ἀλλὰ καὶ τῆς διατυπώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀναθεματίσθηκε δὲ ὁποιαδήποτε λεκτικὴ προσθήκη, ἀφαίρεσις ἢ ἀλλοίωσις τοῦ περιεχομένου. Ὁ Μ. Φώτιος εἶχε τὴν διορατικότητα καὶ τὸ φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὥστε νὰ δίδει τὴν ἀναγκαῖότητα αὐτῆ, θεωρώντας τὴν συγκρότησιν ὡς τὸ μοναδικὸ τρόπο ὑπερβάσεως τῶν διστανθέντων ἀπόψεων. Αὐτὴ ἡ θέση υἱοθετήθηκε ἐξ ἄλλου καὶ ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξην Ἐκκλησίαν στὸ διάλογο μὲ τις Δυτικὰς Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νὰ ἐγκαταλειφθεῖ ἡ προσθήκη τοῦ Filioque, ὡς ἀλλοιῶνους τὴν παραδεδομένη ὑπὸ τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων πίστις τῆς Ἐκκλησίας.
- γ'. Ἐπιπρόσθετα, ἡ ἐνότητις τῆς Ἐκκλησίας δομεῖται ἐπίσης ἐπὶ τῶν κανονικῶν ρυθμίσεων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἡ Σύνοδος,

32) Βλ. Justin POPOVICH, *The Life of Saint Photios*, εἰς: *On the Mystagogy of the Holy Spirit*, Ἔκδ. James GRAVES, U.S.A. 1983, STUDIO PUBLISHERS, σελ. 33—64.

τόσο κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς, ὅσο καὶ διὰ τῶν κανονικῶν ρυθμίσεων τῆς, ἀπέδειξε ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ ἁμοιβαῖος σεβασμὸς τῶν παραδόσεων τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ τήρησις τῶν κανόνων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων συνιστοῦν τὴν κανονικὴν βάση λύσεως τῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἀναφύονται στὶς μετὰ τὸν τῶν Ἐκκλησιῶν σχέσεις.

- δ'. Ἡ ἐκκλησιολογία πρέπει νὰ ἐκφράζεται διὰ τοῦ συνοδικοῦ οὐστήματος, τοῦ μόνου μέσου ἀναζητήσεως καὶ ὀρισμοῦ τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας τῆς πίστεως, ἐφ' ὅσον ἡ Σύνοδος εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ εἶναι ἡ ὀρατὴ ἐκφρασις τῆς ἐνότητος τοῦ ἐνὸς σώματος τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ ἔορτασμός τῶν 1100 ἐτῶν ἀπὸ τὸ θάνατον τοῦ ἱ. Φωτίου ἀποτελεῖ κίνητρο συνειδητοποιήσεως ὄλων ἐκείνων τῶν πτυχῶν τῆς ἐκκλησιολογίας ποῦ διαφοροποιοῦν τις Ἐκκλησίες Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ Σύνοδος τοῦ 879—880, ποῦ ἐργάσθηκε γὰρ τὴν ἄρση τῶν διαφοροποιήσεων αὐτῶν, εἶναι καθαρῶς ἔργο τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας ἱ. Φωτίου. Ἡ πλέον ἀρμόζουσα τιμὴ πρὸς τὸν ἅγιον, τιμὴ ποῦ θὰ λειτουργήσῃ καὶ ὑπὲρ τῆς ἐνότητος τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, ἐντὸς πάντοτε τῶν ἐκκλησιολογικῶν πλαισίων ποῦ ἐκεῖνος ὄρισε, εἶναι ἡ συναρίθμησις τῆς Συνόδου αὐτῆς ὡς ὀγδόης μετὰ τῶν ὑπολοίπων ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων.